

figyelőszolgálat

Ebben a rovatban folyamatosan közöljük a külföldi szaklapok műszaki könyvtárakat érdeklő folyóiratcikkeit, továbbá a könyvtártudományi és dokumentációval foglalkozó szakkönyvek ismertetését.

+++

K Ö N Y V S Z E M L E

24/K

002/438//026/

Centralny Instytut Informacji Naukowo-Technicznej i Ekonomicznej. Poradnik pracownika informacji naukowo-technicznej i ekonomicznej. /Utmutató a tudományos, műszaki és gazdasági tájékoztatás dolgozóinak./ Red.H.Zeglicka. Warszawa, 1964, Wydawnictwo Katalogów i Cennikow. 230 p.

A tájékoztatási munka összefoglaló jellegű kézikönyveként Lengyelországban első ízben megjelent utmutató célja elsősorban az, hogy gyakorlatilag segítse a vállalatok és intézetek műszaki tájékoztatási dolgozóinak munkáját. A tudományos ismeretterjesztő szinten írt mű három főfejezetre oszlik, egyes fejezeteit különböző szerzők állították össze.

Az első rész a következő kérdésekkel foglalkozik: a tájékoztatás jelentősége és kialakulása; a tájékoztató munka fő irányelvei; a lengyel Tudományos-Műszaki és Gazdasági Tájékoztatási Központ Intézete /CIINTE/; a lengyel műszaki és gazdasági tájékoztatás szervezete; nemzetközi együttműködés.

A második rész fejezetei a tudományos-műszaki tájékoztatással foglalkoznak: az információ írásos és audio-vizuális forrásokkal és formáival; a dokumentumok osztályozásának kérdéseivel; a felhasználók igényeivel; a dokumentumok másolásával és sokszorosításával; a tájékoztató munka gépesítésének lehetőségeivel.

A harmadik rész a hazai és külföldi folyóiratok beszerzési kérdéseit és a dokumentációs szolgáltatásokat ismerteti.

A kötet használhatóságát bibliográfia, tárgymutató és a legfontosabb lengyel tájékoztatási intézmények címjegyzéke fokozza.

/B.S./

25/X

John G. KEMENY: Egy könyvtár a 2000-ik évre. /A library for 2000 A.D./ /Management and the Computer of the Future /Edit: M. GREENBERGER/, New York, Wiley, 1962. 133-178 p./

1961 tavaszán a Massachusetts Institute of Technology több szakértő közreműködésével előadásorozatot rendezett, ahol a kibernetika jövőbeli alkalmazási lehetőségeit vitatták meg. Ezek közül J.G. KEMENY előadását - a fenti kötet alapján - részletesen ismertetjük.

- . -

Az egyetemi könyvtárak egész felépítésében és rendszerében - egyrészt a szakirodalom volumenének exponenciális arányú növekedése, másrészt a jelenlegi könyvtári szolgáltatási rendszerek lassúsága következtében - gyökeres változtatásokra van szükség. A Harvard egyetem könyvtárának állománya i.u. 2000-ben 10 000 000, 2100-ban pedig minden valószínűség szerint mintegy 100 000 000 körül lesz. Dartmouth College 1970 körül fogja megvásárolni egymilliomodik kötetét és 35 év alatt eléri a 2 000 000 kötetes állományt. Röviden: a szakirodalmi áradat eredményeképpen az egyetemek és kollégiumok anyagi erőiket meghaladó könyvtárfejlesztésre lesznek kényszerítve.

A könyvtári anyag nagyarányú fejlődése e könyvtárakat kezelhetetlenné és használhatatlanná teszi. Egy konkrét esetben az előadónak egy mű megszerzése a könyvtártól 2 órába, 27 percbe és 45 másodpercbe került. De jelenleg a legnagyobb probléma akkor merül fel, ha egy adott témára vonatkozóan kívánjuk megállapítani, milyen eredményeket értek el eddig azon a szakterületen. Ha ehhez minden egyes feltételezhető folyóiratot végig kívánunk nézni, a fenti időt véve alapul, a keresés reménytelen feladat. - Röviden: egyetemi könyvtáraink a legtöbb gyakorlati célra hasznavehetetlenek lesznek i.u. 2000-re és egész kétségtelenül teljesen használhatatlanok i.u. 2100-ra.

A megoldás a következő: Létesítendő egy könyvtár, mely üzembe helyezhető 2000-ig, és a megadott elvek alapján felépítve 2100-ig lesz használható. Ezen túlmenően minden távlati terv illuzorikus. Ezek szerint a felhasználandó eszközöknek már rendelkezésünkre kell állniuk, vagy legalábbis i.u. 2000-ig kidolgozhatóknak kell lenniük. A könyvtár 2000-ben mintegy 10 000 000 kötetrel indulna és 2100-ig 30-szorosára növekednék. Ha a gyarapodás üteme ennél gyorsabb lesz, a könyvtár már 2100 előtt elavul. A könyvtárnak meg kell szüntetnie a jelenlegi szűk keresztmetszeteket, így pl. a kölcsönzéshez szükséges idő legfeljebb néhány percre csökkentendő. Hasonlóképpen megoldandó a gyors és jó hatásfoku témakutatás kérdése is. Fontos feltétel, hogy a gazdaságilag megengedhető határok között kell maradni, tehát nem engedhető meg, hogy minden egyetemi könyvtárnál a könyvtárra fordítandó összeg is százszorosára növekedjék.

Fentiekhez szükség van minden lehetséges gépi és más segédeszköz felhasználására, még ha ez teljesen meg is bontja a könyvtárak jelenlegi koncepcióját. A tárolásnál a könyvek helyett miniatürizált megoldásokat kell alkalmazni, melyek egyrészt alkalmasak a gépi adat-szolgáltatási rendszerbe való beépítésre, másrészt a tárolásra szük-

séges helyet elfogadhatóra csökkentik. Hozzávetőleges becslés szerint egy ilyen könyvtár felállításának költségei 100-1000 millió dollár körül lesznek. Ilyen nagyságrendű kiadást jelentő könyvtárt az egyetemek nem tudnak létesíteni és így az összes egyetemek, kollégiumok stb. könyvtárainak összevonásával, vagy helyesebben szólva: azok utóaként Nemzeti Kutatókönyvtárat /National Research Library/ kellene létrehozni. Így egyetlen könyvtár mintegy 100 különálló tudományos könyvtárt pótol és helyettesít, ugyanakkor a száz könyvtár költségeinek csak 2-3 %-át igényli. Ha 100 nagy egyetemi könyvtár 1980-tól egyenként évi 100 000 dollárt áldozhatna egy ilyen könyvtárra, akkor állami támogatással együtt a fenti központi könyvtár létesítési és fenntartási költségei biztosítva lennének. A könyvtár elkészültéhez két évtized elegendő.

Az eddigi könyvtárak a továbbiakban azt a szerepet fogják betölteni, mint az olvasótermek és kézikönyvtárak. Ezek saját könyvanyaga minimumra csökkentendő és annak nagyobb mértékű növekedését állandó selejtezéssel kell megakadályozni.

A National Research Library tehát 2000-ben mintegy 10 000 000 kötetes állománnyal fog indulni és 2100-ra állománya 300 millió lesz. A könyvtári anyag tudományágakra /subjects/ és tárgykörökre /branches/ osztandó fel. A tárolás, kutatás és visszakeresés szempontjából az egység az "item". Ez utóbbi nagyjából egy folyóiratcikket vagy könyveknél egy fejezetet jelent. Nagysága 1-50 nyomtatott oldal között lenne, de a legtöbb item átlag terjedelme 10-30 oldal.

A tudományágak /subjects/ száma kezdetben 100, de száz év alatt 200-ra volna növelhető. Ez megfelelne az ETO szerinti két számjegyes osztályoknak /pl. matematika/, de a 100 tárgykör kijelölése nem e szerint, hanem természetesen ennek módosított változataként történnék.

Becslés szerint a könyvtár mérete a következőképpen alakulna:

	i.u. 2000-ben:	i.u. 2100-ban:
kötetszám	10^7	3×10^8
item	3×10^8	10^{10}
tudományág /subjects/	100	200
item/tudományág	3×10^6	5×10^7
item/tudományág/év	6×10^4	10^6
tárgykör /branch/	10×10^3	15×10^3
kötet/tárgykör	4×10^3	4×10^4
/duplikátokkal együtt/	10^5	10^6
item/tárgykör		

A folyóiratcikkek tárolása /függetlenül attól, hogy mely folyóiratban jelentek meg/ tárgykörök szerint történnék és egy hónap anyaga tenne ki egy kötetet. Ha egy cikk több tárgykörbe tartozik, mind-egyik kötetbe belekerül. Minden item betű és szám kombinációjából álló kódjelzést kap, pl.: ABC-12-34567-89. Ebben ABC jelzi a tudományágat, 12 jelzi a tárgykört, 34567 a kötet számát és 89 az ezen belüli item sorszámot. Mindenki számára könnyen memorizálható lesz a saját érdeklődési körét jelentő szám.

A tárolás 50 mm széles szalagokon történik, melyek még jól nyithatók. Egy tárgykör anyag / 10^6 item/ mintegy 1000 m hosszú sza-

lagot venne igénybe. Ez jelenleg már kezelhető méret. Minden tudományág egy-egy külön helyiségben lenne elhelyezve.

A szalag alaku tárolás költsége még egészen elfogadható lesz. Természetesen felmerülnek olyan problémák is, mint a szalagok kopása és cseréje, de erre itt nem térünk ki.

A könyvtár használata a következőképpen történik:

Az olvasó a saját egyetemi intézetének olvasószobájában ül, mely többkábéles összeköttetésben áll a könyvtárral. E kábelen keresztül képek is továbbíthatók. /Megoldott probléma./ Az utasításokat egy telefon-típusú készülékkel továbbítják. Az olvasó bemonджа a tudományágot, így kapcsolják a könyvtár megfelelő szobáját és a vonalát /kábelét/ automatikusan rákapcsolják az egyik ottani szabad leolvasó készülékre. Most az olvasó bemonджа a telefonba a tárgykör-számot vagy valamely más kód-számot. /Ez jelzi például, hogy a tudományára vonatkozó szerzői katalógust kívánja olvasni, megadva a kezdőbetűket./ Ha megtalálja a szükséges item számát, ezt mondja be és azt olvashatja. Az egész művelet alig fog 5 percnél hosszabb időt igénybe venni.

Az item-et magát az olvasó soha nem foglalhatja le hosszabb időre, csak kópiát kaphat belőle. Ez azt jelenti, hogy a felhasznált cikk minimális összegért az olvasó személyi könyvtárába kerül.

Témakutatás esetén - még ha fel is tételezzük, hogy egy tudományágon belül találjuk meg az egész anyagot, - több százezer item között kell válogatni. Ehhez már szükségünk van számológépre, míg az előzőkben csak viszonylag egyszerű berendezésekkel dolgoztunk. A témakutatás céljára a tárgykör fokozatos szűkítésére van szükség, ami szakértők feladata lesz. Szerző kísérleteket végzett egy ilyen eljárás alkalmazhatóságáról - katasztrofális eredménnyel. 13 feladat közül a kivánt cikket az első próbálkozásra 5, néhány további próbálkozásra 2 esetben találták meg, de 6 esetben egyáltalán nem sikerült a visszakeresés. - Egy másik megoldás szerint az itemeket bizonyos kritériumokkal jelezhetnék és ezeket egy számológépbe adagolva a keresés arra szorítkoznék, hogy a számológép kiválasztaná azokat az itemeket, melyekre a keresett témakör összes felsorolt /például 5-6 vagy 10/ kritériumai vonatkoznak. Ilyen kritérium lehet például az, hogy csak legfeljebb 10 évvel ezelőtt megjelent cikkeket keressünk. Ezt a megoldási módot szerző szintén kipróbálta, de nem sokkal jobb eredménnyel. Ez az út azonban mégis járhatónak mutatkozott, mert kitént, hogy a legtöbb esetben túl sok kritériumot neveztek meg és már egynek elhagyásával is elég jó eredményt értek el. E témakutatói módszernél döntő szerepe van a gép működési sebességének. Kétségtelen, hogy e gépi témakutatás módszere fogja még a legtöbb nehézséget okozni és arra vonatkozóan kell még a legtöbb kutatást végeznünk.

Természetesen nem lehet minden témakutatást végző olvasónak külön számológépet rendelkezésére bocsátani, de olyan gépek kialakíthatók, melyekkel egyszerre több olvasó igénye is kielégíthető.

Lehetséges, hogy még a nagyfokú gépesítéssel is előbb-utóbb újra csak megoldhatatlan feladatot fog jelenteni az információk visszakeresése, de egészen új módszerek nélkül még remény sincsen arra, hogy a felmerült problémákat megoldhassuk.

Egy ilyen központi, nagy mértékben gépesített könyvtár mellett kiépülhetnek az egyes információk központok az ipar számára, - melyek most még csak korlátozott anyagra támaszkodva dolgoznak. Ha a gépi fordítás problémája kellő időben megoldódik, az olvasó még azt

is szabadon határozhatja meg, hogy eredetiben vagy fordításban kívánja-e olvasni a keresett anyagot. Az új rendszer ugyanakkor komoly kihatással lehet a folyóiratok szerkesztési és kiadási módjára is. A kiadványok átfutási ideje ugyancsak lényegesen lerövidíthető lenne. Mindenesetre tény, hogy jelen könyvtári gyakorlatunk helyett igen rövid idő alatt egészen új rendszert kell kiépítenünk.

/P.F./

26/K

Film cataloguing rules. London, 1963, ASLIB Film Production Librarians Group, Cataloguing Committee. 71 p.

A filmtárak egyidősek magával a filmgyártással. Angliában már a legkorábbi filmgyártó cégek adtak közre filmkatalógusokat. Kezdetben csak saját anyagukat dolgozták fel, később már olyan, máshol gyártott filmeket is felsoroltak, amelyek forgalmazási jogát megvásárolták. A filmgyártás fejlődésével a szelektálás szükségessége is előtérbe került.

A film mint művészeti ág és mint a szórakoztatás eszköze egyre fejlődik, de emellett szerepe a tájékoztatásban, az oktatásban és a kutatásban is egyre jelentősebbé válik. Ez a tény növeli a filmtárak jelentőségét. Szervezettségre van szükség a hasonló módszerekre, mint amelyek a könyvtárak évszázados fejlődése során kialakultak. A gyakorlati tapasztalatok ellenére a filmkatalogizálás gyakorlata nehezen kritályosodik ki. Ez magyarázza az ASLIB Film Production Librarian Group, Cataloguing Committee létrejöttét /1959. febr. 17./.

A filmtárak együttműködése, hatékonysága érdekében a film-katalogizálás elveit és szabályait rögzíteni kell, a különböző típusú filmtárak számára használható módon. A filmtárak fő típusai lehetnek: a dokumentum és játékfilm tárgyköre szerinti forgalmazó; nemzeti vagy területi; híradó és televízió. A film-katalógus készítésének alapvető elvei:

1. A feldolgozás az eredeti film alapján történjék, a másodlagos források a kiegészítő adatok szempontjából szükségesek.
2. Címzavak használata.
3. A film készítésért felelős személy ill. szervezet, valamint a jogok tisztázása igen fontos.
4. A katalógus szerkezete feleljen meg a használók igényeinek.
5. A katalógus a gyűjtemény növekedésével egyidejűleg bővíthető legyen.

A címfelvételi szabályzatgyűjtemény felépítése a következő:

1. Teljes filmek /híradók kivételével/
2. Híradófilmek
3. Képanyag
4. Hanganyag
5. Mellék/utaló/-lapok
6. Kezdőbetű, írásjelek, számok
7. Definíciók
8. Rövidítések
9. Minták

/G.M./

27/K

PAPP Ferenc: Matematikai nyelvészet és gépi fordítás a Szovjetunióban. Bp. 1964, OMKDK, 222 p. /Időszervi Műszaki Dokumentációs Kérdések 6./

PAPP Ferenc könyvében részletesen beszámol a matematikai nyelvészet és gépi fordítás kialakulásáról a Szovjetunióban, utalva a történelmi előzményekre, az úgynevezett moszkvai és kazanyi iskolára, MARKOV munkásságára, a marizmusra és a szovjet strukturalista vitára. Azután rátér a matematikai nyelvészet néhány szervezeti kérdésének ismertetésére: a matematikai nyelvészet centrumai, publikációs orgánumai és konferenciái.

E bevezető után részletesen ismerteti a szovjet matematikai nyelvészet különböző eredményeit, mégpedig a matematikai nyelvészet különböző területei szerint.

A matematikai nyelvészet első nagy területe a statisztikai nyelvészet. A szovjet statisztikai nyelvészet egyik eredménye elméleti szinten SAUMJAN elmélete, másrészt AHMANOVA-MELCSUK-FRUMKINA-PADUCSEVA könyve. Az elméleti eredményeken kívül számos gyakorlati eredmény született: hangstatisztikák, szóstatisztikák és gyakorisági szótárak, „nyelvtani” jelenségek statisztikai vizsgálata. Statisztikai módszereket alkalmaztak az összehasonlító-történeti kutatásokban, a poétikában. A statisztikai nyelvészethez sorolhatók a valószínűségszámítás és információelmélet nyelvészeti alkalmazásai is. A szovjet tudomány e téren is komoly eredményekkel dicsekedhet.

A szovjet matematikai nyelvészet a matematikai nyelvészet másik nagy területén, az algebrai nyelvészet terén /PAPP Ferencnél: strukturális-halmazelméleti modellek/ is hozott számottevő eredményeket. Elsősorban KULAGINA elmélete említendő ebben az összefüggésben, akinek eredeti dolgozata magyar fordításban a kötet Appendix-ében található. KULAGINA halmazelméleti módszerekkel építi fel nyelvelméletét. Más uton halad SAUMJAN, akinek elgondolásai a transzformációs grammatikával mutatnak rokonságot.

A matematikai nyelvészet önálló területe a gépi fordítás. A SZU az 50-es évek közepétől kapcsolódott bele a gépi fordítási munkálatokba, és néhány éven belül az USA-val egyenlő színvonalu eredményeket ért el. A gépi fordítási munkálatokról PAPP Ferenc a következő szempontok szerint számol be: francia-orosz algoritmus, angol-orosz algoritmus, magyar-orosz algoritmus, tehát az alkalmazott nyelvpárok szerint, másrészt a gépi fordítás folyamatában található egyes rész-folyamatok szerint is: szótár összeállítása, morfológiai analízis, közvetítő nyelv stb.

Számunkra különösen érdekesek azok az eredmények, amelyek a magyar nyelvvel kapcsolatosak. Egyik fontos dolgozat /MELCSUK dolgozata/, amely a magyarról-oroszra történő fordítás kérdésével foglalkozik, magyar fordításban az Appendixben található.

PAPP Ferenc könyvének utolsó két fejezete gyakorlati kérdésekkel foglalkozik: a matematikai nyelvészet eredményeinek alkalmazásával a nyelvoktatásban, a fordításelméletben, továbbá külön alfejezetként a matematikus-nyelvész képzéssel.

A kötet végén található bő bibliográfia a kérdésekkel mélyebben foglalkozni kívánók számára megkönnyíti a tájékozódást.

/K.F./